

Мрака Н. М.

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ОСОБИСТІСНО-МОТИВАЦІЙНОМУ АСПЕКТІ

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми розвитку творчої уяви студентської молоді в особистісно-мотиваційному аспекті. Підкреслено важливість створення сприятливих психологічних умов для формування творчої літературної уяви в умовах студентського життя. Серед особистісних рис виділено – схильність до ризикованої поведінки, еклектичність, допитливість, прагнення поєднати знання з різних галузей.

Ключові слова: здогадка, інтуїція, яскравість уяви, комбінування, обдумування, критика, дискурсивне мислення.

В статье осуществлен теоретический анализ проблемы развития творческого воображения студенческой молодежи в личностно-мотивационном аспекте. Подчеркнута важность создания благоприятных психологических условий для формирования творческого литературного воображения в условиях студенческой жизни. Среди личностных черт выделены – склонность к рискованному поведению, эклектичность, любознательность, стремление соединить знание из разных областей.

Ключевые слова: догадка, интуиция, яркость воображения, комбинирование, обдумывание, критика, дискурсивное мышление.

In the article the theoretical analysis of problem of development of creative imagination of student young people is carried out in to personality motivational aspect. Underline importance of creation of favourable psychological terms is for forming of creative literary imagination in the conditions of student life. Among personality lines it is selected is propensity to the risky conduct, eclectic, curiosity, aspiration to connect knowledge from different industries.

Keywords: conjecture, intuition, brightness of imagination, combining, deliberation, criticism, discursive thought.

Розвиток особистості належить до однієї з найважливіших проблем сучасної психології. Для цього потрібно розвивати особистісний потенціал, а також його продуктивну реалізацію. Звертаємо увагу на особливу властивість особистості, яка розвивається – суб'єктність (специфічна організація психічного, що сприяє активній, творчій свідомій і цілеспрямованій побудові, реалізації та розвитку діяльності).

У ядрі суб'єктності стоїть уява. З одного боку, вона виступає психологічним засобом рефлексивної зверненості учня на себе та власну діяльність, а з іншого – забезпечує гармонізацію його мотиваційної сфери на основі внутрішньої діяльності породження смислів, ідей, завдань, цілей.

У першому випадку творча уява спрямовує учня на усвідомлення (а при необхідності і перетворення) вихідного еталону (моделі) організації спільних та індивідуальних ідей, на основі чого здійснюється контроль, оцінка та корекція учнем власних дій та вчинків і, як наслідок, – забезпечується конструктивна спрямованість діяльності. В іншому випадку уява пов'язана із формуванням нового смислу шляхом встановлення внутрішнього зв'язку з мотиваційно-ціннісною сферою особистості дитини, зі значущими для неї відношеннями, та перетворення тим самим вихідного нейтрального змісту в емоційно заряджений смисл.

Метою розвивальної роботи є цілеспрямований розвиток творчої уяви молодшого школяра з опорою на хід природного розвитку актуальних для цього віку психічних процесів (сприймання, увага, пам'ять, мислення) та особистісних новоутвореннях (внутрішній план дії, рефлексія, довільність в управлінні руховими та інтелектуальними процесами).

Зміст програми становлять вправи, спрямовані на розвиток творчої уяви, які поєднуються із вправами на розвиток особистісно-мотиваційного аспекту, збагачують суб'єктний досвід.

Творча уява слугує, так би мовити, вихідним “матеріалом”, на базі якого зростає художня уява, розвиваючись у двох основних напрямках – осмислення навколишньої дійсності й оформлення цих переживань у художній образ.

Проте рух і в тому, і в іншому напрямі може бути різною мірою успішним, тому прокреслити чітку межу між уявою в загальному розумінні та художньою уявою неможливо. Відмінності виключно помітні лише тоді, коли ми маємо справу із закінченим талановитим витвором мистецтва (або ж з фрагментом такого твору). Проте існує безліч проміжних, далеко незавершених форм як з погляду глибини проникнення в суть явищ (наслідувальні або поверхневі образи), так і з погляду оформлення, де “художність” є лише деяким вектором розвитку образності, можливо, свідомим орієнтиром, до якого прагне автор.

У своїх вищих, найбільш специфічних проявах уява припускає певне ставлення до об'єктивної дійсності, і притому ставлення, діаметрально протилежне тому, яке характеризує пам'ять в її вищих свідомих формах. Для пам'яті в її вищих свідомих проявах істотним є те, що образ, об'єктивно відтворюючи минуле, усвідомлюється в цьому відношенні до нього як його відтворення. З цим пов'язана свідомо настановою на точність відтворення, що призводить до свідомого відмежування відтворення від будь-якого довільного фантазування.

Уява під впливом відчуттів іноді довільно породжує бажаний образ. Але вона ж може і яскравіше виявити справжній образ людини. Коли ми любимо людину, то зазвичай бачимо її інакше, в іншому, створеному нашим почуттям світлі, ніж те, в якому вона бачиться іншим. Це відбувається тому, що створений нашою уявою під впливом відчуття образ суттєво відрізняється від справжньої зовнішності людини. Підкоряючись нашому почуттю, уява у такому разі може підготувати нам чимало гірких розчарувань. Історія не одного кохання протікає в боротьбі між уявним образом людини, який народжений почуттями, і реальним образом цієї людини. Але буває й по-інакшому: образ, що створюється при байдужому, – а може бути і бездушному, – ставленні до людини на підставі буденних вражень, у дрібних життєвих взаєминах, може закрити справжню суть людини дрібними і неістотними штрихами, а велике справжнє почуття може виявитися могутнім проявником не тільки найпрекрасніших, найбільш людських рис у людині, але притому саме тих, які становлять її справжню суть.

Оскільки, з одного боку, уява завжди спирається певною мірою на минулий досвід, а з іншого – образне відтворення звичайно, так чи інакше перетворює відтворюване, між уявою і образною пам'яттю безперечно існує зв'язок. Але не менш безперечним є те, що між ними існують відмінності. Якщо виходити з широкого розуміння уяви, яке охоплює будь-який психічний процес, що полягає у створенні образів, то саме тому цей термін включатиме у такому разі і пам'ять, доводиться вносити подвійність до термінів, позначити уяву у вузькому і специфічному сенсі слова в його відмінностях від пам'яті. Уява – це відліт від минулого досвіду, це перетворення даного і створення на цій основі нових образів, що є і продуктами творчої діяльності людини, і прообразами для неї.

“Основна відмінність власне уяви від образної пам'яті пов'язана з іншим ставленням до дійсності. Образи пам'яті – це відтворення минулого досвіду. Функція пам'яті – зберегти в можливій недоторканності результати минулого досвіду, функція уяви – їх перетворити. Але і ця протилежність існує і здійснюється в конкретній діяльності людини лише як єдність протилежностей. У процесі розвитку зі зміною уяви і процесів збереження та відтворення змінювалося і їх взаємне відношення”.

Свою чергою, уява, яка завжди припускає деяку незалежність від безпосередньо реальних подій, явищ, об'єктів, не відокремиться чітко від відтворення, поки ця незалежність певною мірою не усвідомлена. Уява у власному сенсі є лише тоді, коли створення образів перестає бути мимовільною зміною, ніби спотворенням образів, уявлень, стаючи вільною операцією образами, не пов'язаними настановою на відтворення. У міру сходження до все більш високих ступенів або форм уяви, вона все більш чітко диференціюється від пам'яті.

Уява не абстрактна функція, а сторона свідомої діяльності, що закономірно виступає. На цій основі розвивається погім певна здатність, у міру того як уява формується в якій-небудь конкретній творчій діяльності.

Проблема виявлення і описання особливих рис літературної уяви є дуже складною. Однак це дослідження довело, що творча уява – це важливий пізнавальний процес, який відіграє істотну роль у літературній діяльності творчої особистості. Процес створення нових оригінальних образів можливий лише за умови вільних від стереотипних навіювань здобутків літератури можливостей людської психіки. Можливостей віднайти свій індивідуальний стиль створення образів літератури, які будуть наділені характерними особливостями, рисами, поведінкою.

Важливість ролі афективної сфери у процесі фантазування є беззаперечною. Це, насамперед, є потреба, спонука до творчості; матеріал для створення чуттєво реальних образів; зовнішній чинник, який передається від творця до створеного у процесі творчого акту образу.

Літературна творчість не може розвиватися, якщо не розвивати творчу уяву. Тому це дослідження покликане для розв'язання подальших не тільки теоретичних, а й практичних завдань у сфері творчої літературної уяви. Перспективним бачиться розробка практичних вправ для розвитку творчої уяви шляхом активізації творчого потенціалу літературно обдарованих особистостей, які прагнуть реалізуватися саме в літературній творчості.

Н. А. Бердяєв (1989) вважав, що творчість – єдиний вид діяльності, який робить людину людиною. Як пише В. Т. Кудрявцев (1990), “з часів Аристотеля природа душі, психіки, свідомості людини пов'язувалася з його здатністю вільно орієнтуватися і діяти в невизначених ситуаціях, що передбачають пошук, і побудова таких способів дії, які відповідали б логіці майбутнього, тобто з особливою універсально-творчою активністю людини.

Оскільки психологічний аналіз творчої літературної уяви студентської молоді неможливий без урахування вікових особливостей, психологічних аспектів творчої уяви, літературних здібностей, емоційної спрямованості особистості, рис особистісної зрілості. Творча студентська молодь, намагаючись реа-

лізувати своє “Я”, шукає ефективні засоби і форми для втілення задумів. Роль творчої уяви при цьому є засобом перетворення реальної дійсності в образ як кінцевого результату узагальнень великої кількості вражень, пропущених через емоційну сферу творчої особистості. За допомогою художнього образу студенти показують своє бачення світу і себе в ньому. Важливим питанням є створення сприятливих психологічних умов для формування творчої літературної уяви в умовах студентського життя.

Розкриттю проблеми психологічних особливостей творчої літературної уяви присвячено чимало розвідок, однак питання специфіки та ролі літературно-творчої уяви в становленні творчої особистості студентської молоді в психологічній науці розглянуті недостатньо глибоко та всебічно.

Студентський вік, або пізня юність (17–25 років), становить початковий етап у ланцюгу зрілості. Студентський вік характеризується досягненням найвищих “пікових” досягнень, що ґрунтуються на всіх попередніх процесах біологічного, психологічного, соціального розвитку. Це період широких можливостей і розширення життєвого досвіду.

У дослідженнях Л. С. Виготського показано, що в юнацькому віці відбувається глибоке перетворення уяви: у побудові її образів дедалі більше враховуються умови і закони об’єктивної дійсності. Важлива роль у розвитку уяви належить юнацькій літературній творчості.

Як зазначав Л. С. Виготський, творча діяльність уяви перебуває в прямій залежності від багатства й розмаїтості досвіду людини: чим багатший досвід, тим більше матеріалу, яким володіє її уява.

П. К. Енгельмеєр структурував творчий процес таким чином:

1 етап – здогадка, інтуїція та яскравість уяви, здібність до комбінування, багатство досвіду, легкість пригадувань і т. ін.;

2 етап – обдумування, критика, підрахунок (дискурсивне мислення);

3 етап – професійне виконання.

Підкреслюються такі характерні риси творчої діяльності: її неповторність, невідтворюваність у досвіді, а також довільний характер творчої фантазії художника. Ці положення дослідники підтверджують численними описами із щоденників, автобіографій людей творчості – поетів, письменників, художників, дослідників.

З приводу того, що було вищезазначено, виникає питання в необхідності розширення досвіду студентської молоді, якщо ми хочемо створити досить міцні основи для їхньої творчої діяльності.

І. М. Сеченов звертав увагу на механізми ідеалізації, шляхи виникнення уяви в юнацькому віці, а також на те, як позитивно чи негативно уява може впливати на характер людини.

Французький психолог Т. Рібо намагався розкрити закономірності розвитку уяви в онтогенезі людини. Він встановив три періоди цього розвитку, взявши за основу такого поділу специфіку взаємовідношення уяви та розуму:

– перший період – охоплює дитинство, підлітковий вік, іноді й наступні роки – в цей період уява суб’єктивна, незалежна від розуму;

– другий період – охоплює юнацький вік – антагонізм між чистою суб’єктивністю уяви й об’єктивністю розумових операцій;

– третій період – зникають юнацькі мрії, уява стає більш раціоналізованою і лише в деяких людей завдяки збагаченню уяви розумовими прийомами вона не згасає, а набуває творчого характеру [207].

Розкриттю деяких вікових рис творчої уяви юнацтва присвячене дослідження німецького психолога Т. Валентінера. Він зазначив, що репродуктивний матеріал для уяви юнаки беруть із прочитаних книжок, бесід із дорослими, з того, що вони особисто пережили і побачили. Серед рис юнацької уяви він виявив специфічну – здатність яскраво зображувати переживання інших людей.

В. А. Роменець підкреслював, що риси юнацької уяви найяскравіше виявляються у способах, прийомах перетворення в ній вражень об’єктивної дійсності. Це такі прийоми, як комбінування, акцентуація, аглютинація, зміна величин, символізація, типізація.

Період студентства – це час спеціалізації й професійного становлення. У цей період творча особистість, як правило, уже вибрала шлях реалізації здатностей, хоча дуже часто й помиляється. Парубок усе ще шукає себе.

Молодість – період студентства – характеризується, з одного боку, фізичним розквітом, з іншого боку – емоційною ранимістю й нестійкістю. За даними Всесвітньої організації охорони здоров’я, у студентів діагностуються тахікардія, гіпертонія, діабет. Якщо передекзаменаційний і екзаменаційний стрес не проходить за період канікул, він тягнеться потім до середини наступного семестру. Простежується невідповідність між фізичною й соціальною зрілістю студентів. Ще недавно студентам дорікали пасивністю, інфантильністю, споживчим ставленням до навколишніх (їм немає про кого піклуватися й кому підкорятися). Пояснення цьому знаходили в соціальних умовах, коли батьки містили своє вирощене дитя й навіть його родину. Але сучасна ситуація наполегливо жадає від студентів соціальної активності.

Молодість – період підвищеної емоційності, що реалізується в студентські роки в кампаніях, різноманітних розрядках, у релігії й обрядах. Сучасне вище утворення, як правило, орієнтоване на розвиток

теоретичного й критичного мислення, у меншому ступені ставить своєю метою розкриття творчих здатностей й ще менше орієнтована на розвиток емоційної сфери. Зазначене, звичайно, не ставиться до художніх вишів, але й там лекційна система, тобто пасивне слухання, займає значний обсяг навчального часу. Самостійній творчості приділяється мало уваги; дуже малий обсяг художньої практики: у театрах, на оперній сцені, у концертних залах.

Головне в студентські роки – це становлення характеру. У ВНЗ мистецтва студентам створені тепличні умови, яких вони більше у своєму житті не зустрінуть. У ці роки відбувається стабілізація самосвідомості, “відбиття себе в іншому” (М. М. Бахтін). Формується й більш-менш стійка самооцінка. Гарне самопочуття – головна умова успішної творчості. Воно визначається, по-перше, самооцінкою студента, по-друге, очікуваною оцінкою педагога, по-третє, оцінкою особистості студентською групою, тому що студент не може добровільно покинути групу. Особливе значення в студентські роки має референтна група (трохи осіб, об’єднаних неформальним спілкуванням, з якими може обмінятися враженнями, зіставити свої оцінки, думки, судження).

Провідною потребою в цей час є потреба в спілкуванні. Якщо студент не має необхідного в цьому віці спілкування, настають апатія, песимізм і пасивність. Але спілкування – тільки тло професійного становлення. У нормі саме значиме для студента художнього ВНЗ – це реалізація здатностей. Чітко проявляються й інші потреби дорослої людини: діяти й домагатися успіху, потреба в самоствердженні, у любові й у міжособистісних взаєминах. За даними американських дослідників, більш творчі студенти коледжів пізніше здобували сексуальний досвід, і зв’язок з партнером тривав більше року, тобто вони переживали почуття любові.

Ціннісні орієнтації сучасних студентів вибудовуються в такій ієрархії: 1) професія, творчість; 2) бізнес, збагачення; 3) культура; 4) спілкування (дружба, любов). Природно, що багато студентів мають подвійну або потрійну орієнтацію.

Психологи надають багато уваги вивченню творчих особистостей – їхніх характерів, внутрішніх настанов, мотивів, стилю поведінки, щоб виявити риси, які сприяють творчим проявам. Доведено виняткове значення для творчості таких якостей, як незалежний розум, сміливість мислення, готовність до вольового напруження, спрямованість особистості на творчість. Дослідники творчості прагнуть сформулювати основну якість будь-якої творчої особистості. При всьому розмаїтті підходів усі доходять такого висновку: *творча особистість – це вільна особистість, яка здатна до саморозвитку*. Творчій людині чужий конформізм. Власне незалежність суджень дає змогу їй досліджувати шляхи, на які не зважаються ступити інші через страх видатися диваками. Творча людина важко входить у життя соціальної групи, хоча вона відкрита для навколишніх та користується певною популярністю. Вона приймає загальні цінності лише у тому разі, коли вони збігаються з її власними. Водночас така людина не догматична, її уявлення про життя і суспільство, а також зміст власних вчинків можуть бути досить неоднозначними.

В умовах навчання у ВНЗ студенти з високим творчим потенціалом вирізняються тим, що не орієнтуються на думку більшості, самі вирішують, які предмети потрібно вивчати, а які не варті уваги. Якщо студент блискуче вчиться з одних навчальних дисциплін, віддаючи їм усі свої сили, а з інших не встигає, то можливо саме він заслуговує на особливу увагу, а не “круглі відмінники”. Чи не є це проявом таланту творчої особистості, яка визначилася зі своїм вибором?

Останні дослідження показали важливість для творчості такої якості, як схильність до ризикованої поведінки, і не лише в інтелектуальній сфері.

Творчі люди еkleктичні, допитливі, прагнуть поєднати дані з різних галузей. Вони люблять забавлятися, й голова в них заповнена всілякими дивними ідеями. Віддають перевагу новим і складним речам перед звичними і простими. Вони мають також схильність до “ігрової поведінки”, велике почуття гумору. Така людина добре почуває себе у складних, майже “безвихідних” ситуаціях. З одного боку, творчі люди виявляють величезну працелюбність і прискіпливість у тих галузях, що їх цікавлять, високу концентрацію уваги, зосередженість. З іншого боку, в їхній поведінці помітні риси дитячого сприймання світу, вони зберігають дитячу здатність до здивування і захоплення. Звичайна квітка може у них викликати таке ж захоплення, як і революційне відкриття.

Ролло Мей у книзі “Мужність творити” розмежовує ескапічну творчість (втечу, навіяну творчість), з одного боку, і справжню творчість – з іншого. Коли ми розглядаємо особистісно-мотиваційну сферу творчості студентської молоді, то акцентуємо увагу на потребі у самовираженні та самореалізації. Тому цей вік вважається продуктивним у творчості, і перші успіхи у літературній діяльності є найкращим стимулом для подальшого самовдосконалення.

Література:

1. Выготский Л. С. Исторический смысл психологического кризиса // Собр. соч. – М. : Педагогика, 1982.
2. Жигайло Н. І. Становлення творчої особистості в контексті психології сімейного виховання / Н. І. Жигайло. – Львів : Вид-во “Світ”, 1999. – 25 с.
3. Максименко С. Д. Поняття особистості в психології // Практ. психологія та соц. робота / С. Д. Максименко. – 2006. – № 7. – С. 1-7.
4. Максименко С. Д. Психологічна генеза буття особистості // Наук. зап. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України; [за ред. С. Д. Максименка] / С. Д. Максименко. – К., 2006. – Вип. 27. – С. 7-24.
5. Моляко В. О. Поэтическое восприятие человека в кризисных и экстремальных ситуациях // Актуальні проблеми психології. – 2009. – Т. 12. – Проблеми психології творчості. – Вип. 7. – С. 7-17.
6. Ролло Мэй. Мужество творить. Очерк психологии творчества. – М. : Институт общегуманитарных исследований, 2008. – 160 с.
7. Творча діяльність в ускладнених умовах / За заг. ред. В. О. Моляко. – К., 2007.
8. Горшина К. А. Современные исследования проблемы креативности в зарубежной психологии // Вопросы психологии. – 1998. – № 4. – С. 123-135.